
MOTIVELE CREAȚIEI LUI BRÂNCUȘI

Constantin MĂNESCU*

Cuvinte cheie: *Brâncuși, sculptor, Rugăciunea, Cumințenia pământului, Sărutul, Montparnasse, Coloana recunoștinței fără de sfârșit, Târgu-Jiu, mituri.*

Keywords: *Brâncuși, sculptor, the Prayer, the Obedience of the Earth, the Kiss, Montparnasse, the Column of the infinite gratitude, Târgu-Jiu, myths.*

Abstract

Constantin Brâncuși is a great Romanian sculptor of the XX-th century. He was born at Hobița village, in Gorj, in 1876. He was educated at Bucharest and after that he walked to Paris. Here he created many sculptures, between 1907-1910: the Prayer, the Obedience of the Earth and the Kiss. He died in 1957 at Paris.

O analiză atentă a celor mai mari realizări și investiții din istoria lumii ne permite să afirmăm că noi, românii, putem sta foarte bine alături de alte personalități de pe mapamond reprezentând diverse domenii ale activității umane, începând de la creațiile populare anonime și continuând cu oamenii de geniu al căror nume, reprezentativ pentru cultura și civilizația românească, a intrat deja în circuitul valorilor universale. Este de ajuns să amintim pe marele nostru poet Mihai Eminescu, care spunea: „Dumnezeul geniului m-a sorbit din popor, cum soarele soarbe un nour de aur din marea de amar”.

Un purtător al darurilor și al harurilor cu care a fost înzestrat poporul nostru, aduse ca un prinos culturii universale, a fost și este marele sculptor Constantin Brâncuși care, prin opera și prin viața lui, nu mai aparține doar țării noastre, ci lumii întregi. Plămădit din aluatul spațiului mioritic al Gorjului și având rădăcinile adânc înfipite în spiritualitatea geto-dacică de la poalele munților Vâlcanului, Brâncuși a văzut lumina zilei în anul 1876, în satul Hobița din comuna Peștișani, fiind ulterior numit, după satul natal, „titanul de la Hobița”.

Ca toți copiii din satul său, Brâncuși n-a mers la școala primară. El a muncit de la vârsta de 7 ani, mai întâi păzind vitele părinților lui, apoi angajându-se cioban într-o stână din munții Carpați. A fost o ucenicie grea, care i-a permis să cunoască viața de taină a naturii, secretele plantelor, semnificația norilor, mersul stelelor care vestesc zorii. A învățat să se orienteze după scoarța copacilor, să înțeleagă zgomotul pădurii, să iubească ierburile, stâncile, pietrele și animalele. A cunoscut vechile cântece ale ciobanilor și arta de a ciopli în lemn ornamentele uneltelor lor. A urmat astfel o școală mai aspră și mai folositoare decât cea oficială: școala naturii și a vieții. În timpul iernilor grele îi plăcea să modeleze în zăpada abundentă cu cristale strălucitoare, forme închipuite de bogata sa fantezie de copil. Acestea produceau bucuria puștii din sat și admirația țăranilor, căci ele aduceau un întreg univers de

* Preot, parohia Urșani, Horezu, Vâlcea. Doctorand la Universitatea „Valahia” din Târgoviște.

prezențe invizibile. Brâncuși avea să mărturisească mai târziu că imaginea acestor sculpturi în zăpada înghețată, ale copilăriei lui, l-a urmărit toată viața. Pentru prima oară el reușise să aducă bucurie prin munca lui și el știa că în asta consta adevăratul țel al artei sale¹.

Având de mic gustul peregrinărilor, la vârsta de 9 ani el a părăsit gospodăria părintească și timp de șapte ani a lucrat ca muncitor cu ziua. Dulgher? Tâmplar? Nu se știe mare lucru. Legenda spune că tânărul om ar fi descoperit în el vocația sculpturii în timp ce făcea o vioară. Cert este că, la 22 de ani, Brâncuși a obținut o bursă pentru Academia de belle-arte din București, unde avea să rămână timp de patru ani². În această primă perioadă a creației sale, sculptează în atelierul său din București îndeosebi portrete, cum ar fi: bustul împăratului roman Aulus Vitellius (aprilie – decembrie 69 d. Hr.), realizat în 1898, grupul statuar Laocoon, care reprezintă, în mitologia greacă, pe acel preot al zeului Apollo din cetatea Troia, care s-a opus introducerii calului troian în cetate. Drept pedeapsă, zeița Atena a trimis șerpii veninoși, astfel că Laocoon a murit sugrumat, împreună cu fiii săi. În 1903, realizează bustul generalului Davila, medic român de origine franceză, născut în Parma (1832-1882), care a organizat serviciul sanitar militar și ocrotirea sănătății publice, precum și alte portrete, mai ales capete de copii, de o mare finețe a expresiei și plasticitate a formei, executare în spiritul artei sculptorului francez Auguste Rodin (1840-1917).

Dar marele artist avea o altă chemare, o altă menire, și anume aceea de a face cunoscut Europei spiritul ancestral geto-dac și de a ridica arta sa la rangul de mesager al românilor, în Franța mai întâi, apoi în America și în întreaga lume. Dând curs acestui imbold lăuntric, Brâncuși va pleca la Paris în 1903, într-o lungă călătorie pe jos, care va dura o jumătate de an, până în 1904. A fost un act de îndrăzneală, dar și o experiență extraordinară, incredibilă, unică, ce a creat în jurul său o aură de legendă³. Această călătorie, semn al declanșării interioare a spiritului său, va avea o dublă semnificație în viața lui Brâncuși. Pe de o parte, el va reprezenta o cotitură radicală în creația sa, o revoluție plastică introdusă de Brâncuși în Europa, artistul manifestându-și crezul „într-o eternă întoarcere a fenomenelor tip care transcend derularea istoriei și leagă constant prezentul cu cel mai îndepărtat trecut mitic”⁴. Pe de altă parte, acel drum a reprezentat, din punct de vedere filosofic, lunga călătorie care era viața sa însăși pe acest pământ. Acea călătorie pe jos, cu un rucsac în spate, cu un baston într-o mână și cu un instrument muzical în cealaltă, adevărat peregrin internațional, trecând peste câmpii și prin păduri, urmând calea cea dreaptă (spre Austria, Elveția, Germania, Franța), pe parcursul a mii de kilometri, spre sanctuarul absolut al artelor, riscând să moară de foame sau de tifos, dar niciodată de oboseală sau de preget, nu era altceva decât o transumanță spirituală săvârșită în folosul artei de cel care avea în sângele și caracterul său trăsăturile rezistentului păstor din vremea tracilor, acel păstor ancestral plecat din Carpați sau din Câmpia Română și ajuns, dintr-o câmpie într-alta și de pe o

¹ Ionel Jianu, *Ucenicie grea*, în volumul „*Carte de inimă pentru Brâncuși*”, Ediție îngrijită de Nina Stănculescu, Editura Albatros, București, 1976, pp. 48-49.

² Michel Ragon, critic de artă francez, „*În 1904 sosea la Paris, pe jos, un fel de țaran român...*”, în vol. citat, p. 49.

³ Constantin Zărnescu, *Aforismele lui Brâncuși*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 2009, pp. 17-18.

⁴ Carola Giedion - Welcker, *Constantin Brâncuși*, Griffon, Suisse, 1959, p. 39.

colină pe alta, până în Tesalia, Panonia sau Caucaz⁵. Brâncuși era probabil singurul om din vremea lui care mai intuia semnificația spirituală pe care o deținuseră în vechime cuvintele cale sau drum. În 1937-1938, la Târgu-Jiu, el va realiza o epopee spațială care îi va desăvârși întreaga carieră artistică și se va putea observa că toată acea experiență de om „antic” – călătoria – se fixează spiritualicește, în mod desăvârșit, în cele trei monumente. Brâncuși redescoperă că drumul era, în semnificație pur spirituală străveche, un concept al desfășurării spațiale a destinului omenesc, lucru pe care lumea modernă poate îl ignorase. Simbolul drumului a fost astfel redescoperit și repus în valoare într-o artă care nu îl mai folosise niciodată până atunci, în sculptură. Strada perfect dreaptă, axul spiritual, pe care a construit-o Constantin Brâncuși, în 1937-1938, la Târgu-Jiu, pe linia căreia se găsesc cele trei monumente: Coloana fără sfârșit, Poarta Sărutului și Masa Tăcerii, a fost numită de artist *Via sacra*, adică drumul sfânt al vieții. Când Brâncuși utiliza expresia „drumul meu s-a croit”, el dădea acestui vechi simbol, folosit în general, în literaturile antice, semnificația de declanșare și de desfășurare a destinului omului. Odată deschisă sau croită această cale, destinului omenesc i se va oferi o curgere care nu se va mai opri decât în desăvârșire, în moarte⁶.

Revenind la momentul anului 1904, când Brâncuși sosea la Paris, orașul tuturor artelor, acest personaj bizar, un fel de țaran român, dar cu veleități de mare artist, se înscria la școala de belle-arte. Trei ani mai târziu, expunea la Salonul Societății Naționale de Belle Arte, care era atunci prezidată de Auguste Rodin, marele artist francez care se afla în culmea gloriei. Iată ce scria Brâncuși despre Rodin în 1952: „Pe când era încă în viață și expuneam la Naționala de Belle-Arte, niște prieteni și protectori, printre care și regina Elisabeta, „Carmen - Sylva” a României, au încercat, fără să mă consulte, să obțină admiterea mea în atelierul său. Dar eu am refuzat, căci e știut că nimic nu crește sub copacii înalți. Prietenii mei se simțeau foarte jenați, neștiind cum va fi reacția lui Rodin. Când acesta a știut de hotărârea mea, a răspuns simplu: „În fond, are dreptate. Este tot atât de încăpățânat ca și mine”⁷. Prin aceste cuvinte care reflectă o înțelepciune populară străveche, legată de mitologia arborilor și de profunda cunoaștere a naturii de către români, Brâncuși își arată independența sa în creație, fapt care îi va aduce faima prin cele trei capodopere ale tinereții sale, realizate între anii 1907 și 1910: Rugăciunea (1907), Cuminenția pământului (1908) și Sărutul (1907-1908), temă reluată prin „Sărutul” din 1910, sculptură aflată în cimitirul Monparnasse din Paris.

Să nu uităm faptul că Brâncuși, ajuns la Paris, se trezea în focul unui mare interes și îndemn pentru artele primitive, ale etniilor din Africa și din Orient, al căror spirit artiștii francezi nu-l cunoșteau în profunzime. Atmosfera aceasta îi sporește încrederea față de tradiția plastică străveche a artei țăranilor din România, al cărei fiu era. El s-a îndreptat atunci, cu un profund respect, spre arhaicul fond plastic anonim, conservat de țăranii români, de unde și-a luat motivele sau temele creației sale,

⁵ Constantin Zărnescu, *op. cit.*, p. 18.

⁶ *Ibidem*, p. 19.

⁷ V.G. Paleolog, *Brâncuși – Brâncuși*, vol. I, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 2004, pp. 32-33.

cristalizate în creuzetul ancestral geto-dacic și puse în valoare pentru prima dată pe plan mondial. Aceste teme sunt:

1) *Femeia stând la rugăciune*, stilizată de sute de ani, mai întâi în pictura de obârșie bizantină, pe icoane, concretizată în sculptura „Rugăciunea” din 1907;

2) *Maica sau muma bătrână*, un idol al înțelepciunii vechi țărănești, dar și cu trimitere la mitologie, la putere și veșnicie, știut fiind faptul că „țărani de altădată, agricultorii și păstorii, considerau pământul ca o divinitate, sursă de fecunditate, element primordial de abundență și viață”⁸.

Această temă este concretizată în lucrarea intitulată „Cumînțenia pământului”, realizată în 1907-1908, moment crucial, atât pentru destinul artistic al sculptorului, cât și pentru istoria artei plastice universale. Această statuie, cioplită dintr-un bloc de calcar crinoidal luat din catacombele Parisului, de dimensiuni modeste, reprezintă o figură feminină nudă, cu aspect primitiv, așezată într-o poziție ghemuită. Deși formele sunt acelea ale unei femei tinere, purtând însemnele fecundității, capul și fața trimit la copilărie, la mirarea, sfinșenia, candoarea și puritatea ei virginală. Fruntea înaltă, ușor bombată, exprimă înțelepciune. Ochii au o privire „goală”, ațintită înainte. Întreaga postură pare să sugereze că se păstrează tăcere asupra unui secret personal prețios, care nu trebuie revelat nimănui. „Cumînțenia” pe care o degajă întregul aspect al figurinei trimite la un arhetip, la un model prim, originar, vechi de când lumea, amintind de începutul acesteia. Originile sunt sugerate și de poziția „embrionară”, la care face trimitere aspectul ghemuit al personajului. Ceea ce este specific acestei opere este faptul că termenul „cumînțenie” este intraductibil în sensul lui autentic, fiind echivalat în alte limbi cu cuvântul „înțelepciune”, deși cumînțenia pare să fie în tradiția românească o calitate ce include înțelepciunea și îi adaugă acesteia o latură morală⁹. Ionel Jianu consideră că sursa de inspirație a lui Brâncuși pentru această lucrare „putea fi regăsită în viața de țăran. Poziția șezândă, brațele încrucișate ale femeii – muma pământului – este caracteristică țăranilor din România. În această „cumînțenie a pământului”, rod al unei îndelungi experiențe de viață, este cuprinsă atât conștiința zădărniciilor frământărilor și pasiunilor, cât și perspectiva eternității”¹⁰.

3) *Legenda arborilor îmbrățișați*, simbolizând doi îndrăgostiți, uniți dincolo de mormânt, legendă de origine indo-europeană, conservată și astăzi la români, în riturile de înmormântare, folosită și ca monument funerar, apare în lucrarea „Sărutul” (1907), reluată tema din „Sărutul din Montparnasse” (1910). Prin reprezentarea monolitică în piatră, a îndrăgostiților arbori îmbrățișați din cimitirul Montparnasse, Brâncuși impunea imaginea plastică a arborilor îmbrățișați din patria sa, cu care făcuse cunoștință încă din copilărie, de când păștea oile.

4) *Motivul păgân al arborelui celest*, al coloanei cerului, printre cele mai importante elemente ale mitologiei, vechi de peste 6000 de ani, în spațiul sud-estic european, complet uitat la alte popoare, a fost valorificat de Brâncuși și folosit ca sursă de inspirație pentru „Coloana infinitului”, al cărei titlu corect este „Coloana

⁸ Petru Comarnescu, *Confluente la creația lui Brâncuși*, în „Mărturie despre Brâncuși”, Editura Fundației „Constantin Brâncuși”, Târgu-Jiu, 2001, pp. 33-34.

⁹ Sorin Lory - Buliga, *Simbolică sacră în opera lui Constantin Brâncuși*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 2009, pp. 29-30.

¹⁰ Ionel Jianu, *Brâncuși*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2001, p. 42.

recunoștinței fără sfârșit”, ridicată în cinstea eroilor căzuți în primul război mondial. Acest arbore ritualic, cel mai prețios totem din întreg sud-estul european, rămas încă viu și azi la români, nu a fost altul decât bradul-arbore sfânt încă de la traci și de la greci. Și, dacă femeia a fost întotdeauna asociată cu pământul (și invers), în Orient, și s-a văzut în țărână o mumă a totului, ocrotitoare și salvatoare a naturii și vieții, trebuie să relevăm faptul că bărbatul a fost întotdeauna asociat în genul vegetal, în mod desăvârșit, la poporul român, cu cel mai mare și falnic dintre arborii din păduri, adică cu un brad.

5) *Motivul rombului și al romboedrului*, pe care l-a văzut Brâncuși încă din copilărie la stâlpii de lemn de la pridvorul casei, făcând legătura între bărbat și bradul din care erau făcuți acești stâlpi, reflectată în proverbul popular: „Bărbatul este stâlpul sau coloana casei”. În baza acestei legături vom înțelege reprezentarea în cadrul Coloanei fără sfârșit a unui șir de bărbați sub forma unor romburi nesfârșite, bine știind că fiecare dintre romboedre are înălțimea desăvârșită a unui om, adică 1,80 m. Multe din sensurile pe care și le revendica până acum ansamblul brâncușian de la Târgu-Jiu se clarifică, pornind de la interpretarea romburilor și romboedrelor ca simboluri ale nașterii, zvcnirii și exploziei vieții dintr-o sămânță, ale creșterii și împlinirii, expansiunii, pulsației și ascensiunii pe verticală a lucrurilor.

6) *Mitul păsării – suflet și al Măiestrei*, al păsării călăuzitoare și înțelepte, din folclorul poetic românesc, este muma Măiestrelor și a Păsărilor de aur de mai târziu, din cariera artistului.

În concluzie, Brâncuși revitalizează în opera sa elemente și motive aproape dispărute sau uitate, care este posibil să fi fost cunoscute încă din timpurile antichității trace și care mai apăreau, ici și colo, sub formă de rămășițe-relicve, prin ornamentica populară sau prin arta anonimă a cioplitului, însă nu li se mai știa nimic din semnificație. Vreo tradiție cultă a lor nu s-a cunoscut niciodată. Singura clasă care le-a depozitat și le-a dus mai departe a fost și a rămas țărâna română, din rândul căreia s-a ridicat și artistul Constantin Brâncuși. Plecând la Paris, el nu s-a îndepărtat de sursa originală, ci a reușit, prin talentul său, să găsească rădăcina primară și unică a „tuturor tradițiilor” și a „tuturor expresiilor”: egiptene, elene, românești sau indice, privind în vechime și având norocul să se nască în sânul unui popor care conservase totuși atât de multe rituri, de o bătrânețe tragică.

În capitala Franței, Brâncuși va crea, timp de 53 de ani, opere de mare valoare, prezente azi în marile muzee ale lumii. Și-a dat obștescul sfârșit la Paris, unde a fost înmormântat în ziua de 18 martie 1957, lăsându-ne ca mesaj crezul său artistic după care și-a călăuzit întreaga viață: „Să crezi ca un Demiurg, să poruncești ca un Rege, să muncești ca un sclav”.

BIBLIOGRAFIE

- Buliga, Sorin Lory, *Simbolică sacră în opera lui Constantin Brâncuși*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 2009.
- Comarnescu, Petru, *Confluente la creația lui Brâncuși*, în „*Mărturii despre Brâncuși*”, Editura Fundației „Constantin Brâncuși”, Târgu-Jiu, 2001, pp. 33-34.
- Giedion – Welcker, Carola, *Constantin Brâncuși*, Giffon, Suisse, 1959.
- Jianu, Ionel, *Ucenicie grea*, în volumul „*Carte de inimă pentru Brâncuși*”, Ediție îngrijită de Nina Stănculescu, Editura Albatros, București, 1976.
- *Idem*, *Brâncuși*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2001.
- Paleolog, V. G., *Brâncuși - Brâncuși*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 2004.
- Ragon, Michel, „*În 1904 sosea la Paris, pe jos, un fel de țăran român...*”, în volumul critic de artă francez „*Carte de inimă pentru Brâncuși*”, București, 1976.
- Zărnescu, Constantin, *Aforismele lui Brâncuși*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 2009.